

Landskapspejare

Landskapspejare

FATABUREN 2011

Landskapspejare

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2011

Red. Christina Westergren

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2011
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare

Bildredaktör Marie Tornehave

Medredaktör Dan Waldetoft

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Omslagsfoto Gunnar Lundh, Nordiska museet. Sudersand, Fårö, Gotland 1938

För- och eftersättsblad »CHARTA öfwer TÖRESÖ SÄTERIE ... Författad Åren 1796, 97, 98, 99 & 1801, af Per Lifman junior.« Detaljer, foto Mats Landin, Nordiska museet

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2011
ISSN 0348 97 1 x
ISBN 978 91 7 108 546 7

Linnahall byggdes till Olympiaden år 1980, då Tallinn stod värd för kappseglingarna.
Foto <http://commons.wikimedia.org>.

Stadslandskap mellan risk och möjlighet. Parkour som urban erfarenhet och Linnahall som lösgjort rum

I ett filmklipp på youtube.com visas hur ett antal unga män i Tallinn utövar vad som kallas parkour. De klättrar, hoppar, balanserar, springer, rullar och svänger sig över, under, på och längs med väggar, stegar, trappor och avsatser på den medeltida stadsmuren i Tallinns gamla stad och i de nybyggda kvarteren nära Tallinns hamn. Några minuter in i klippet har de nått Linnahall, det stora kulturcentret som år 1980 stod klart för att ta emot de många besökare som kommit till Tallinn för att se seglings- och vattensporttävlingarna vid 1980 års olympiad i Moskva. Filmklippet från våren 2009 visar en storslagen men förfallen byggnad där de unga männen springer över de slitna betongplattorna på det vidsträckta entréplanet en våning upp. De svänger sig upp på de graffitibemålade väggarna och slänger sig ned på avsatser där gräs och småbuskar har trängt igenom betongen. I bakgrunden av byggnaden syns Östersjön som en ständigt närvarande blå kuliss. Klippet avslutas med en pa-

BEATE FELDMANN EELLEND är doktorand i etnologi vid Stockholms universitet och Södertörns högskola samt deltid-anställd vid Institutet för folklivsforskning, Nordiska museet. Avhandlingsarbetet rör konversionsprocesser på tre nedlagda garnisonsorter i Östersjöområdet.

noramabild över Tallinns stadsrum där männen i förgrunden springer över Linnahalls platta, öppna betongtak.

Stadslandskap består av en mängd olika platser som används på varierande sätt. I mellanrummen mellan reglerade och privata rum formas offentliga och öppna rum vars definitioner och förväntningar är mindre uteslutande och mer rörliga. Här är också tillgängligheten och valfriheten att ägna sig åt alternativa aktiviteter större. Vilka dessa mellanrum är och hur de förstås är dock inte givet för evigt. De är föränderliga genom de sätt som människor använder dessa rum på och det är dessa mänskliga handlingar som påverkar platsens identitet. Ofta har platsen planerats för något helt annat än dessa aktiviteter, men ibland förekommer de parallellt med det som till exempel trottoarer, gator och torg var avsedda att användas till. På andra platser finns det kanske inte längre något etablerat sätt att bruka platsen och ibland har det kanske heller aldrig funnits någon speciell funktion. Sådana rum kan vara stängda skyddsrum, nedlagda fabriker eller mellanrum i trafikkaruseller. Alla dessa rum är exempel på vad urbanforskarna Karen Franck och Quentin Stevens har kallat lös-gjorda rum (*loose space*).

Den här artikeln ska handla om Linnahall i Tallinn som ett lös-gjort rum; en plats i stadslandskapet vars tidigare funktion och betydelse har frigjorts genom stora samhälleliga förändringar, men vars ursprungliga form på grund av ekonomiska och historiska villkor ännu inte fått någon ny officiell funktion och betydelse. Inför olympiaden i Moskva år 1980 stod konsert- och sporthallen Linnahall färdigbyggd vid Tallinns hamn, strax utanför den medeltida stadsmuren. Byggnaden är döpt efter Lenin och namnet har även betydelsen »stadshus«. Med en konsert-hall för 4 600 besökare, en ishall för 3 000 besökare, en utställ-

Från Linnahalls högsta plan har man en vidsträckt utsikt över Tallinns centrala delar.
Foto Beate Feldmann Eellend.

nings- och danssal, en bowlinghall och flera caféer var Linnahall en av de största och mest berömda olympiadbyggnader som skapades för detta år. På det flera hundra kvadratmeter stora taket byggdes terrasser, trappor och promenadvägar för besökarna. Framtiden efter olympiaden såg ljus ut för det vidsträckta trevåningspalatset i Tallinn, med sina många möjligheter för olika kulturella evenemang. Trots att Linnahall rönt stor uppmärksamhet i pressen och belönades med flera sovjetiska arkitekturpriser under 1980-talet uppskattades byggnaden inte av lokala artister och arkitekter enligt en undersökning av Andres Kurg. Den beskrevs som ett främmande monument med för mycket sovjetisk prägel och betraktades snarare med förakt än med stolthet.

Under de följande tio åren fram till att Estland efter Sovjetunionens fall återfick sin självständighet var också Linnahall Tallinns stora kultur- och ungdomscentrum. Men samtidigt som centrets verksamheter under 1990-talet förnyades med en flygbåtspir för resor till och från Helsingfors, en helikopterplatta, en nattklubb och en inofficiell utomhuspool för barn, började den hastigt skapade byggnaden att förfalla. Behovet av renovering blev under början av 2000-talet allt större och Tallinns ekonomi allt mer ansträngd. År 2009 ägde den sista konserten rum i Linnahall och byggnaden låstes sedan för besökare. Tallinns stad hade då vid upprepad tillfällen försökt sälja Linnahall för att täcka stadsbudgetens stora underskott. Men den stora byggnaden som präglar stadslandskapet med minnen av Sovjettiden har varit svårsåld. Eftersom de potentiella köparna främst har varit intresserade av att få tillgång till marken som Linnahall står på och inte av den sedan år 1992 k-märkta byggnaden, har det varit svårt att få någon överenskommelse till stånd. Intensiva mediekampanjer har drivits av möjliga köpare med syfte att övertyga Tallinns

befolkning att Linnahall på grund av sin kontroversiella historia ändå kommer att rivas förr eller senare och att byggnaden, med sin karaktär av att vara en plats främst för det kommunistiska partiets elit, inte kan tillgodose 2000-talets behov för Tallinns invånare och besökare. Dessa kampanjer har emellertid inte haft någon effekt på stadens medborgare. Tvärtom har det vuxit fram en lokal kritik mot den vision som innebär att byggnaden i egenhet av sovjetiskt monument ska rivas och ersättas av ett exklusivt bostadsområde med privata bryggor, där välbärgade invåna-

Kultur- och sportpalatset Linnahall har använts både som helikopterplatta och terminal för bärplansbåtar till Helsingfors. Foto <http://commons.wikimedia.org>.

re kan lägga till med sina yachter. För många av Tallinns invånare är Linnahall en viktig del av stadens förflutna och ses som en betydelsefull och unik kontrast till de höghus i glas och metall som snabbt omformat stadsbilden ett tiotal år efter Sovjetunionens fall. För många invånare karaktäriseras Tallinns markanta stadsomvandling under slutet av 1900-talet och början av 2000-talet av en entydig fokusering på konsumtions- och kontorsbyggnader. Trots sin tidigare karaktär av sovjetiskt monument ses Linnahall därför som en viktig del av Tallinns historia. Här har många av stadens invånare deltagit i konserter och andra kulturella evenemang vilket format deras personliga minnen av en vardag i Sovjetrepubliken Estland. Av Andres Kurgs undersökning framgår också att dessa vardagliga minnen inte enkelt låter sig suddas ut genom rivningar av Sovjetepokens fysiska representationer i stadsrummet.

Parkour som lösgörandets praktik

Parkour är en urban verksamhet som tog sin början på 1990-talet i en förort till Paris och uttrycket härstammar från »parkour de combattant« som betyder hinderbana. Syftet med denna aktivitet är alltså att på ett så smidigt, snabbt och kontrollerat sätt som möjligt förflytta sig över alla de fysiska hinder som finns i stadslandskapet. Ett citat från www.urbanfreeflow.com är talande: »Parkour, som du säkert har insett, handlar egentligen helt och fullt om rum. Eller, snarare, användandet av rum. Oavsett om du rör dig genom det i maklig takt, fyller det med konstnärlig rörelse eller avgör dess lämplighet för ett kommande hopp ... så är allt rum. Har du aldrig tänkt på det på detta sätt? Nå, men gör det då.«

Parkour är en urban praktik som lösgör rum. Foto <http://commons.wikimedia.org>.

Parkour handlar inte om att utplåna och vanställa det urbana rummet utan om att befria och återerövra det. Bland parkour-utövare beskrivs aktiviteten därför som en sport där vandalism och förstörelse inte har någon plats. Genom att analysera sociala praktikers politiska betydelse för produktionen av rum, synliggörs det motstånd mot logiken om det urbana rummet som »effektivt« och »ekonomiskt« som t.ex. parkour-utövare gör. Med sina aktiviteter utmanar de stadens standardiserade och repetitiva funktion som serieproduktion av stadsbyggnadsideal och omtolkar i stället genom sina handlingar det urbana rummet från ekonomiskt produktivt till kreativt icke-produktivt. Genom de oreglerade urbana aktiviteterna både deltar de i och riktar kritik mot (om)formningar av det urbana samhället, som arkitekturhistorikern Ian Borden uttrycker det. Att bruka och nyttja en bestämd fysisk topografi i syfte att möjliggöra nya och särpräglade sätt att använda platsen, är sålunda en av dessa urbana aktiviteters centrala betydelser. Borden beskriver också hur tillgänglighet, valfrihet och materialitet bidrar till uppkomsten av lösgjorda rum. För att en plats ska lösgöras måste människor upptäcka, erkänna och använda sig av platsens möjligheter för sina egna syften, och därmed även vara beredda att möta de potentiella riskerna med sitt användande. Men möjligheterna att lösgöra platser kan vara reducerade genom myndigheters restriktioner, man kan till exempel begränsa eller förhindra att människor uppehåller sig, klättrar eller säljer varor på vissa platser. Somliga typer av platser är förvisso per definition mer lösgjorda än andra men detta beror just på människors aktiviteter, oavsett om aktiviteterna är officiellt sanktionerade eller om de underlättas av fysiska förhållanden. Många av de mänskliga praktiker som skapar lösgjordhet är dessutom varken produktiva eller reproduktiva, det handlar

Graffiti målare har satt sin prägel på byggnadens ytor. Foto Beate Feldmann Eellend.

vare sig om arbete eller om konsumtion. Istället är det fritidsaktiviteter, underhållning, sociala möten, kulturellt självförverkligande eller politiska uttryck som är lösgörande. Dessa praktiker ligger ofta utanför den formella ekonomin och uppstår utan officiella sanktioner eller försäkringar om kontinuitet och varaktighet från myndigheter eller markägare.

För att förstå hur Linnahall omformas såväl materiellt som symboliskt är den franske geografen Henri Lefebvres teoretiska perspektiv till hjälp. Lefebvre menar att olika platser i stadslandskapet trots såväl fysiska som sociala gränser inte ska förstås som isolerade och avgränsade från varandra. Om man istället ser dem som ömsesidigt sammanlänkade och relaterade till varandra synliggörs hur dessa platser är fulla av innebörder och värden och hur de fungerar som arenor för sociala handlingar. Lefebvres

rumsliga teori är särskilt användbar eftersom den inte enbart synliggör uppfattningar och tolkningar av rum. Den lyfter även fram själva livet i rummet och det är först då det blir möjligt att se hur platser formas i växelverkan mellan det symboliska och det materiella. I analysen av Linnahalls betydelse i staden blir det tydligt hur tid och rum hör samman. En sådan relationell förståelse av tid och rum innebär alltså att sociala handlingars politiska innebörd betonas. Platser förstås därmed som formade i växelverkan mellan symboliska innebörder och materiella praktiker, vilket får konsekvenser för människor i deras vardag.

Lösjorda rum mellan risk och möjlighet

Linnahall befinner sig i en process av mer eller mindre långvarig lösghordhet, som har kommit till genom de ekonomiska och politiska svårigheterna att i en reglerad omvandling förse platsen med nya innebörder, användningsområden och målgrupper. Linnahall är ett exempel på vad bland andra etnologen Katarina Saltzman benämner stadslandskap i vänteläge, men väntan är inte passiv. Under tiden som det pågår förhandlingar och kontroverser om Linnahalls framtid är det bland annat parkour-utövare som genom sina aktiviteter och praktiker gör motstånd mot investerarens och planerarens visioner att göra om platsen till ett attraktivt område för höginkomsttagare. Linnahall tillhör de stadslivets andrum som kan utforskas och upptäckas, där man kan finna det oväntade, det oreglerade, det spontana och det riskfyllda. Trots att Linnahall har spärrats av och börjar förfalla är byggnaden allt annat än glömd och övergiven. När parkour-utövarna upptäcker, erkänner och använder sig av Linnahalls möjligheter för sina egna syften, och där-

med även är beredda att möta de potentiella risker som finns, lösgör de platsen.

Efter Sovjetunionens kollaps och Estlands självständighet har stora delar av Tallinns stadslandskap omformats. Linnahall är bara en av de platser och byggnader som genom stora strukturella omvandlingar har blivit annorlunda, eftersom de inte längre riktigt passar in i framtidsvisionerna. År 2009, då Linnahall till sist stängdes för besökare, pågick en intensiv debatt i media om försäljningen av byggnaden. Att Tallinn år 2011 är kulturhuvudstad gjorde upprustningen och omvandlingen av byggnaden än mer angelägen. Löften gavs om att renoveringen och förnyelsen av Linnahall skulle vara klar till invigningen av kulturhuvudstadsåret. Några sådana yttre tecken var emellertid inte synliga då det nya året 2011 firades in.

Det stängda kulturcentret besöks av olika grupper av människor och används på många sätt. Foto Beate Feldmann Eellend.